

O smyslu života [1947]

Stává se velmi zřídka, že začne někdo hovořit o smyslu života, a zvláště zřídka o smyslu svého života. Ve vědě nepřišel tento problém dosud k svému uplatnění – snad též pro neobvyklý způsob vázanosti na osobě, na jejím vědomí a na jejím chtění. Zdůrazněná osobní stránka je pravděpodobně také příčinou, proč se jen ojediněle stává tato otázka tématem rozmluvy lidí. A přece je jednou z nejdůležitějších a základních otázek životních.

Zvláštnost naší otázky tkví však ještě jinde. Důsledně řečeno neexistuje vlastně obecné její řešení. Nejde zde totiž vůbec o vyřešení, nýbrž o stanovení povahy jejího předmětu i povahy jí samé. Zodpovězení otázky znamená rozhodnutí, neovlivněné osobní rozhodnutí. To však už předbívám. –

Častěji než o smyslu svého života mluvíme o smyslu svého jednání, své činnosti, o smyslu nějakého návrhu, nějaké reformy, o smyslu slova, věty i o smyslu řeči. Všimněme si nejprve tohoto druhu smyslu, nebo lépe těchto druhů, neboť můžeme zásadně rozlišovat dva druhy; je to jednak smysl, který je v úzké souvislosti k účelu a účelnosti, jednak smysl jakožto význam. Obvykle můžeme u téhož předmětu pozorování zjistit oba druhy; tak např. mluvíme o významu, obsahu nějaké řeči i o jejím účelu, o jejím zaměření. Vždycky však jeden z nich převládá – ovšem v našich očích. Pro nás je vždy jeden z nich důležitější. Většina lidí se dívá na jednání jednotlivcovo spíše tak, že svůj pohled zaostřuje na konečný stav věcí, na výsledek; psycholog naproti tomu hledá v jednání lidském povahové rysy. Záleží tu velmi na stanovisku, na něž se postavíme a s něhož věc pozorujeme; záleží na tom, co jako konstantu vyloučíme z pozorování dějů. Jisté však je, že mezi oběma druhy smyslu není ustáleného poměru, ani když si odmyslíme všechno subjektivní hodnocení; na druhé straně můžeme důvodně předpokládati, že u jedné elementární věci je možno nalézt nejvíce jeden smysl (určité povahy, takže jednoznačně zapadá do některé z našich dvou skupin).

Podle toho můžeme svou otázku po smyslu života vyjádřiti dvojím způsobem; ptáme se buď, proč tu jsme, z jakého důvodu, a nač tu jsme, tj. k jakému cíli máme dojít, anebo se ptáme, co to (především pro nás) znamená, že tu jsme, co je v tom významného, co nám to prozrazuje. Chápeme-li tuto druhou možnost v pravém významu (tedy nikoliv tak, že jde o něco podobného chemickým reakcím, které také „něco znamenají“, pak je první mnohem rozsáhlejší a druhá je v ní obsažena, a to do značné míry. Jestliže totiž je smysl-význam volen a životu dán, což jest totéž jako kdybychom řekli: je životem vyjádřen, proč právě tak jediněčná a námi nepochopená věc, jako je život, a zvláště můj život, stala se nositelkou tohoto smyslu? A naopak, ptáme-li se, proč tu žijeme a proč tu jsme, pak musíme řešit i případnou otázku významu toho, je-li posledním účelem života, je-li tu život jen proto.

Z těchto důvodů vyjdeme ovšem od otázky, proč a nač tu žijeme. Nejde tu nijak o dvě různé otázky, nejde tu o nové rozdělování; o tom se snadno můžeme přesvědčiti. Při otázce, proč tu jsme, klademe důraz na *důvod* svého vzniku a svého bytí. Při otázce, nač tu jsme, tážeme se na *cíl* života. Cíl však musí být zvolen, aby byl cílem, a k zvolení tohoto cíle vede vždy nějaký důvod; týž důvod vede k snaze o dosažení cíle, k němuž může vésti jedna nebo několik cest. Je-li cesta jediná, pak je to znovu týž důvod, který vede k její volbě. Je-li jich více, má tu ve zvolení jedné z nich podstatný význam její účelnost. Obecně můžeme říci, že cesta je účelná v té míře, v jaké je pro ni dostatečným zdůvodněním důvod volby cíle. Jinak řečeno: účel (případně účelnost) cesty může být důvodem k jejímu zvolení. A ovšem, o účelnosti – natož o účelu – můžeme hovořiti jedině v souvislosti s cílem, kterého má být dosaženo.

Jinak je tomu však u další skupiny příkladů. Tvrdíme-li, že nějaká věta nemá žádný smysl, pak říkáme, že nám nic neříká, že pro nás nic neznamena, že nemá žádný význam, žádný obsah, nebo konečně můžeme namítnouti, že to není vůbec žádná věta. Podobně slovo není pouze souhrnem několika v určitém pořádku za sebou jdoucích hlásek, smysl neleží v hláskách ani v jejich sestavě, nýbrž je jim – na nich nezávisle – člověkem přiřaděn. A nikoli jedním. Lidé musejí býti zasvěceni do principu manipulace s hláskami neb se slovy, musejí znát smysl základních jednotek, aby pochopili smysl jednotek vyšších. Můžeme-li hovořiti o vhodnosti např. teček a čárek v Morseově abecedě, pak tak činíme v souvislosti s nynějším způsobem telegrafování apod., avšak zcela nezávisle na smyslu samotné zprávy. Jde tu všude v podstatě o symbol (tj. podle Tvrdého „označení, které klademe vědomě a úmyslně“); smysl zde není dán jako důsledek výběru a seskupení některých základních částic, jak tomu bylo u příčiny vhodnosti kamen, nýbrž lidé se dohodli, že určitý symbol budou považovati za znamení, mající právě tak určitý smysl. Kolik lidí o této dohodě ví, tolik jich pochopí smysl v konkrétní situaci.

Teprve po tomto úvodu můžeme přistoupiti k dalšímu. Porovnejme významový ráz našeho „smyslu života“ s uvedenými dvěma skupinami, a případně se snažme o zařazení.

Předně se tažme, můžeme-li při hledání smyslu života míti na zřeteli jeho význam, jde-li nám o odpověď zejména na otázku: Co to pro mne znamená, že tu jsem, že žiji? Co je v tom pro mne významného? – Jistě ani to pro nás nebude zbytečnou a bezvýznamnou otázkou. Myslím však, že to rozhodně není nejzávažnější problém a že jej nebudeme stavět na první místo. Daleko bližší je jistě každému otázka: Proč tu jsem? Z jakého důvodu? A ovšem hned další: K čemu mne to zavazuje? Co je mou povinností? Cítíme-li, že nejsme tam, kde máme být, že se nechováme tak, jak se máme chovat, nežijeme, jak máme žít, vidíme-li, že s námi není něco v pořádku, pak první otázkou musí být: Co máme činiti? Nemůžeme svůj ani celkový úpadek pozorovat jako zajímavou zvláštnost,

a už naprosto nemůžeme hledět na vše jako na důkaz a potvrzení své teorie: Hle, vždyť jsem to říkal.

Neznáme smysl svého života: „Co tedy máme činiti?“ Hledáme cíl; a někteří nalézáme, někteří nikoliv. Nalézáme však správně? Je to opravdu cíl našeho života?

Z denního života víme, že máme jednak takové cíle, které nám stanovili jiní lidé, a jednak své vlastní, námi zvolené. Může nejvyšší cíl našeho života být závislý na naší volbě? Jistě nikoliv; již proto ne, že by pak nebylo nikterak zaručeno, že jde o nejvyšší, konečný cíl. Musí být tedy na nás nezávislý, zvolený bez naší vůle, a nadto vůbec bez lidské vůle, musí být stanoven dříve, než žijeme, musí nám být dán jako důležitá součást, náplň života, která by mu teprve dala smysl. Cílem mého celého života je něco, co je zároveň důvodem tohoto žití; cíl ten se ukázal tak dosaženíhodným, že se stal dostatečným důvodem existence života, v němž nebo kterým by bylo možno ho dosáhnouti.

Co víme o tomto cíli? Předně to, že bylo potřebí života k jeho dosažení. A nejen to; bylo zapotřebí mnoha životů. A tu by mohl někdo namítnouti: Vždyť přece nedosáhnou všichni lidé toho cíle, vždyť jistě o něm všichni ani neví. Zda o něm všichni ví nebo ne, to ponecháme zatím stranou; ale pravda jest, že ho všichni nedosáhnou. V tom se nám jeví další zvláštnost onoho cíle: je nutno, aby se člověk sám ze své vůle svobodně rozhodl za ním jít. Proto člověk není ovlivňován ničím z vnějšku, i když je nezbytno riskovat, že se rozhodne jít za nějakým jiným, svým cílem. Proto mu není dán duch hotový, myšlení hotové, chtění hotové; to všechno v něm roste, sílí, až ve vhodný okamžik, v rozhodnou chvíli je postaven před hotovou věc, před otázku, kterou nelze obejít, na kterou musí bezpodmínečně odpovědět. Právem říkáme: v rozhodnou chvíli, neboť tím, jak se člověk rozhoduje pro nebo proti, zároveň rozhoduje o sobě, také – pro nebo proti. A jestliže je tomu tak, pak je přirozené, že nemusejí být všichni postaveni před rozhodnutí; nejsou všichni hotovi.

Kde však zůstává smysl života, může-li se stát, že daného, předem stanoveného cíle není dosaženo? Tu přece ztrácí život i svůj smysl. Ovšem; budme však pamětlivi toho, že život sám o sobě nemá smyslu. Smysl má stvoření života, má totiž svůj účel; smysl má též jednání lidské, které usiluje o dosažení určeného cíle, neboť má také svůj účel. Avšak to vše je pouhou nedobře vystihující aplikací na náš starý příklad o kamnech. Takto by vše nasvědčovalo tomu, že právě tak, jako když kamnář špatně postaví kamna a v kamnech nelze potom topit, tak také člověk je špatně stvořen, když nemá smysl. To by však bylo naprostým nepochopením. Právě to, že zřejmě nikoli všichni dosahují cíle, je nám výmluvným svědectvím o tom, jak podstatně a nesrovnatelně se tento cíl liší ode všech našich jednotlivých cílů a cílečků; ačkoliv je stanoven předem a nezávisle na člověku, přece vyžaduje, aby si jej člověk sám ze své vůle vyvolil, aby se k němu přiznal, aby jej vzal a přijal za svůj – jinak ho nemůže být dosaženo.

Člověk totiž není pouhým prostředkem k dosažení cíle, nýbrž je jaksí sám v cíli obsažen, ten cíl se ho nejvýš osobně týká; nebýt člověka, nebylo by ani cíle, neboť cíl ten je v člověku, v tom, že se s ním něco musí stát. Ale ovšem, cílem není sám člověk; je v něm obsažen, ale cílem je daleko víc, cíl je větší než člověk. Bez cíle by nebylo člověka, bez tohoto cíle by člověk nebyl člověkem.

Co to vše znamená? Aby se člověk (jako biologický jedinec) stal opravdovým člověkem, je k tomu potřebí onoho cíle; to je to, co jsme nazvali „nehotový člověk“. Tento nehotový člověk se nemůže stát hotovým, pravým člověkem, aniž by se přiznal k své povinnosti, aniž by se rozhodl pro tento cíl. Zároveň však bez toho nemůže být cíl uskutečněn. Musíme si dobře uvědomit tu vzájemnou souvislost, která je mezi námi a mezi mezi naším cílem, určením, posláním; jinak nikdy nepochopíme smysl svého života. Zjistili jsme již, že tento smysl je naprosto jiného rázu než oba na začátku uvedené druhy smyslu. Zde jsme řekli, že člověk se musí přiznat k svému poslání, aby mohlo být cíle dosaženo. Neříkáme, že člověk musí konečného cíle sám dosáhnouti; on musí dosáhnouti svého „cíle“, musí zasáhnout na určeném mu místě, to jest u sebe, musí se připravit, rozhodnout a tím připravit cestu k dosažení onoho posledního, konečného cíle, jehož celkové uskutečnění není už v jeho moci, v jeho silách. Člověk se může pouze rozhodnouti o osobním účastenství na něm. Ovšem jen tehdy, je-li před toto rozhodnutí postaven.

Smysl života záleží tedy v osobním rozhodnutí jednotlivcově.